EEN ONGELUKKIG GEVAL VAN NAAMVERANDERING

door

J.G.J. Kuiper

De laatste halve eeuw heeft enige stabiliteit in de soortnamen der Europese Pisidiums gebracht. Alleen onze Russische vrienden tobben nog met jeugdziekten op dit gebied. De misleidende slogan "stilstand is achteruitgang" gaat bepaald niet op voor de nomenclatuur. Integendeel, de rust in de naamgeving blijkt in het Westen het verdere onderzoek ten goede te komen. Men weet nu ten minste over welke soort men praat. De systematiek begint ook in deze weinig populaire diergroep de fundamentele rol te spelen, waarop de systematici zich in het pleidooi voor het belang van hun tak van wetenschap zo graag beroepen. Steeds meer worden nu ook Pisidiums betrokken bij andere dan zuiver taxonomische onderzoekingen. Ik denk aan de zoögeographie, de limnologie, de populatiedynamiek, de voortplantingsbiologie, het embryonenonderzoek, de parasitologie, de palaeoklimatologie. Om niet te spreken van de verscheidenheid van aspecten van het oecologische onderzoek. Dit alles zou onmogelijk zijn in een nomenclatorische wanorde.

Wil men in dit stadium toch nog naamveranderingen voorstellen, dan moet men goed beslagen ten ijs komen en honderd procent zekerheid hebben. Zolang die zekerheid er niet is, dient de bestaande toestand gerespecteerd te worden. Die zekerheid nu vind ik in het hierna te bespreken recente geval van naamverandering niet.

De vorm van Pisidium henslowanum (Sheppard) zonder het karakteristieke plooitje op de top is reeds meer dan 120 jaar in de literatuur bekend onder de ondubbelzinnige benaming inappendiculata Moquin-Tandon, 1855. Ondanks deze eerbiedwaardige staat van dienst laat A.E. Ellis (1978) in de derde, herziene druk van zijn aanbevelenswaardig werkje "British Freshwater Bivalve Mollusca" de vertrouwde naam plaats maken voor nucleus Deshayes, 1854. Een reden tot deze verandering geeft de auteur niet. Mogelijk heeft hij bezwaar tegen het tot nu toe stilzwijgend getolereerde gebruik van dezelfde term (nl. inappendiculata) voor de plooiloze vorm van twee nauw verwante soorten nl. P. henslowanum en P. supinum. In het genoemde werkje krijgt overigens de plooiloze vorm van P. supinum helemaal geen naam meer mee. De vraag rijst, of het werkelijk gewenst was de bestaande toestand te wijzigen. Indien men vindt van ja, dan is de tweede vraag: is nucleus de in aanmerking komende vervangende naam?

Wat de eerste vraag betreft, wijs ik er op, dat de plooiloze variant zowel van de ene als van de andere soort, volgens ons huidige inzicht, niet als ondersoort (geographisch ras) beschouwd kan worden. Weliswaar zijn er in de geographische verspreiding van P. henslowanum subspecifieke trends, maar er is, zoals ik eerder getracht heb uiteen te zetten (CB 174(1977):

625) taxonomisch nog steeds veel onduidelijks in deze materie. De zuiver beschrijvende term inappendiculata valt daarom mijns inziens buiten de bescherming van de officiële nomenclatuurregels. Men zou, slechts ter verduidelijking, op etiketten of in publicaties achter de wetenschappelijke soortnaam de aanduiding "zonder plooi op de umbo" of "plooiloos" kunnen zetten. Dan zal niemand het in zijn hoofd halen deze aanduiding onder de parapluie van de nomenclatuurregels te brengen. De toestand verandert naar mijn mening niet als men, om welke redenen ook, het latijnse æquivalent van de Nederlandse term gebruikt. Een noodzaak tot naamwijziging zie ik op het ogenblik dan ook niet.

Puriteinse nomenclatuurjuristen fronsen thans hun wenkbrauwen en wijzen mij o.m. op de commentaren bij artikel 11 in Richter (1948): "Einführung in die Zoologische Nomenklatur". Ja, ik besef heel wel, dat ik hier niet in de pas van het regiment meemarcheer. Er is kennelijk een neiging tot stroomlijning en tot nomenclatorische gelijkschakeling van alle lagere categorieën met die van ondersoort. Ik verdedig echter door dik en dun het standpunt, dat de nomenclatuur in dienst staat van de taxonomie en niet omgekeerd.

Als men, zoals blijkbaar Ellis, om welke reden ook, voorstander van een naamverandering is, moet de plooiloze vorm van P. henslowanum dan voortaan nucleus Deshayes heten?

Nu Ellis de kat de bel heeft aangebonden, kan ik de verleiding niet weerstaan om enkele zorgvuldig verborgen gehouden kaarten op tafel te leggen. Inderdaad geldt nucleus in de oude literatuur als een plooiloze variant van P. henslowanum. Deze zienswijze werd o.m. door B.B. Woodward in zijn befaamde "Catalogue of the British Species of Pisidum" (1913) overgenomen, en dertien jaar later in de voor de Britten toonaangevende "Synonymy of the British Non-Marine Mollusca" (1926) bevestigd. Maar wat is de waarde van de oude synonimieën waarop deze auteurs ten dele steunen, als men weet, dat de heren in de vorige eeuw nog zeer onzeker in hun determinaties van Pisidiums waren?

De indertijd in Frankrijk meest conscientieuze onderzoeker van het geslacht Pisidium, Auguste Baudon (1857), rekent nucleus (hij beroept zich op zijn beurt op Gassies 1855) tot de plooiloze varianten van P. henslowanum. Sedertdien is niet aan deze opvatting getornd. Nooit is men blijkbaar op de gedachte gekomen de door Baudon opgesomde plooiloze varianten van P. henslowanum eens door een kritische bril te bestuderen. Er zijn er namelijk liefst zeven! Zelfs achter het IJzeren Gordijn zou men heden ten dage niet in staat zijn zoveel plooiloze varianten van P. henslowanum te onderscheiden! Daar moet dus wel iets bijzonders met die lijst aan de hand zijn.

Reeds jaren geleden wijdde ik mijn aandacht aan dit punt en mijn conclusie was categorisch: Baudon en al zijn Franse tijdgenoten kenden de echte plooiloze vorm van henslowanum niet. Wat zij P.henslowanum var. inappendiculata noemen, is in werkelijkheid ... P.subtruncatum. Tot deze slotsom ben ik gekomen na bestudering van oude Franse Pisidiumcollecties, in het bijzonder die van Locard, Gassies, Bérillon en Dautzenberg (waarin materiaal van Normand). De verzameling van Baudon kan helaas niet meer geraadpleegd worden, aangezien deze tijdens de laatste oorlog door bominslag vernietigd werd. Echter heb ik zijn opvattingen, mede aan de hand van door hem gedetermineerd materiaal in andere collecties, kunnen reconstrueren. De Pisidiumverzameling van Moquin-Tandon (als hij die ooit bezeten heeft!) is onvindbaar, doch de belangrijke collectie van Bourguignat bestaat nog en wordt in het Natuurhistorische

Museum te Genève bewaard. De Zwitserse Pisidiumkenner Jules Favre revideerde haar in 1943. Zijn uitkomsten bevestigen mijn conclusie inzake inappendiculata. Een pikante bijzonderheid is, dat de door Bourguignat als inappendiculata aangeduide series uit liefst zeven soorten bestaan, waaronder geen enkele plooiloze henslowanum ...

Uit al dit materiaal blijkt duidelijk, dat de Franse auteurs van de tweede helft der vorige eeuw de aanwezigheid in Frankrijk van de in 1855 door Malm in Zweden ontdekte P. subtruncatum niet vermoedden en dat zij al wat hun van deze algemene en variabele soort onder ogen kwam, als plooiloze vormen van P. henslowanum beschouwden. Een van de weinige uitzonderingen vormt de Noordfranse auteur Normand. Hij beschreef in 1854, dus een jaar vóór de verschijning van Malm's publicatie, P. dupuyanum n.sp., die hij als een aparte soort ten aanzien van P. henslowanum onderscheidde. Zijn naam zou prioriteit hebben,als niet die van Malm door de Nomenclatuurcommissie tot "nomen conservandum" verklaard was.

De var. inappendiculate Moquin-Tandon van P. henslowanum berust dus oorspronkelijk op een determinatiefout, sterker nog ... op een fictie!

En de andere synoniemen? Die zijn er geen cent beter aan toe en moeten stuk voor stuk uit de synonimie van P. henslowanum verdwijnen. Ik kan daar in dit bestek niet verder op ingaan.

Voor degenen, die de nomenclatuurregels, i.c. het prioriteitsbeginsel, strikt willen toepassen op de namen van varianten beneden het niveau van ondersoort, is er werk aan de winkel!

De naam inappendiculata Moquin-Tandon (vorm van P. henslowanum) zou in de synonimie van P. dupuyanum Normand, dus van P. subtruncatum Malm geplaatst moeten worden, en inappendiculata Baudon (vorm van P. supinum) in die van P. casertanum f. ponderosa Stelfox. De reeds 60 jaar gebruikte naam ponderosa zou echter op zijn beurt plaats moeten maken voor jaudouinianum Gassies of voor obesa Baudon, terwijl ook P. crassissimum Oppenheim, uit het Neogeen van Klein Azië, een goede kans maakt. De vertrouwde, door Stelfox in 1919 gegeven naam crassa (vorm van P. nitidum) zou een nieuwe naam moeten krijgen, want Spiridio Brusina publiceerde reeds in 1897 de naam Pisidium crassum, en wel op grond van fossiele vondsten in Zuid-Slavië. De door Ellis van Stelfox overgenomen naam incrassata (vorm van P. subtruncatum) zou het veld moeten ruimen voor ... ja, vermoedelijk nucleus Deshayes! Gelukkig is de soortnaam P. lilljeborgii Clessin tot "nomen conservandum" verklaard, want anders zou hij plaats moeten maken voor de wel dertig jaar oudere naam splendens Baudon ...

Maar niemand zal durven beweren, dat de wetenschap gediend is met zulk gegoochel met namen. Ik laat dan ook het aanbrengen van deze en nog andere naamveranderingen in het genus Pisidium volgaarne over aan hen, die meer van deze diergroep afweten dan ondergetekende.

Nog enkele woorden over nucleus Deshayes. Daarover weten wij weinig. Er is de oorspronkelijke beschrijving en men kent de opvatting van de oudere auteurs. Maar bestaan de authentieke exemplaren van Deshayes nog? Zijn collectie, vroeger in de Ecole des Mines te Parijs, wordt nu beheerd in de Faculté des Sciences te Orsay, departement Essonne. Zodra ik kans heb, zal ik daar eens gaan zoeken. In Bourguignat's collectie komt geen nucleus Deshayes voor, wat ons verwondert, omdat Bourguignat tijdens zijn assistentschap van Alcide d'Orbigny in het Laboratoire de Paléontologie te Parijs, de door Deshayes vergaarde Pisidiums bewerkt heeft. Ook in de andere genoemde collecties komt de soort niet voor. In 1854 publiceerde Deshayes een catalogus van de in het British Museum (Nat. Hist.) te Londen bewaarde soorten Corbiculidae, waartoe het genus Pisidium behoort. Ik vraag mij af, of een hedendaagse Britse auteur dit materiaal ooit bestudeerd heeft. Volgens

de beschrijving is nucleus klein, stevig, dikschalig en breed van slotplaat. Dit herinnert bepaald niet aan P. henslowanum.

De moraal van dit verhaal? Voorzichtig zijn, en voorlopig nog maar niets in de benamingen veranderen.

systematiek: het ordenen en benoemen van de levende natuur
taxonomie = systematiek
zoogeographie: verband tussen het verspreidingsgebied van een soort en de geografie
limnologie: zoetwaterbiologie
populatiedynamiek: variatie van de aantallen door de jaren heen
palaeoklimatologie: studie van het klimaat in vroeger tijden
oecologie: (studie van de) betrekkingen tussen organismen en hun milieu
synoniem: andere naam voor hetzelfde dier

A.V.